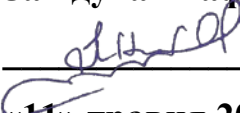

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

 Максим БУЛИК
«11» травня 2026 р.

СЕКЬЮРИТИЗАЦІЯ ПАМ'ЯТІ ТА ГРОМАДСЬКА УЧАСТЬ В
УМОВАХ ЗОВНІШНЬОЇ ЗАГРОЗИ: МНЕМОНІЧНИЙ АКТИВІЗМ В
УКРАЇНІ ТА ЛИТВІ

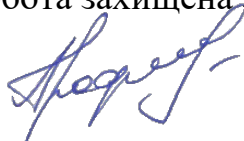
Кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини» Пахоменко Анни Сергіївни

Науковий керівник: Трофименко Анастасія Вікторівна, к.політ.наук, доцент, доцент кафедри політології та міжнародних відносин

Рецензент: Черкас Богдан Олександрович, к.політ.н., доцент кафедри міжнародного регіонознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою 97 / А / відмінно

Секретар ЕК

Анастасія ТРОФИМЕНКО

«11» червня 2026 р.

Київ – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ УМОВИ ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ.....	10
1.1 Теоретико-методологічна база дослідження	10
1.2. Правові засади політики пам'яті України та Литви та контекст мнемонічних дебатів	15
Висновки до Розділу 1	18
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ: МНЕМОНІЧНИЙ АКТИВІЗМ НА ПРАКТИЦІ.....	21
2.1 Політичні актори та їхня аргументація.....	21
2.2 Дискурси акторів громадянського суспільства та інтелектуального середовища.....	28
Висновки до Розділу 2	40
ВИСНОВКИ.....	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46

ВСТУП

Актуальність теми. Російська агресія проти України супроводжується цілим рядом псевдоісторичних аргументів, які підважують історичні традиції і заперечують історичний досвід існування української державності, безапеляційно визнаючи «єдність російського і українського народів» [53]. Реакцією на це стали намагання України більш ефективно захистити власний історичний наратив, що відобразилося у державній політиці пам'яті. Яка регулює пам'ять про минуле за допомогою меморіальних законів, що виключають радянську та російську спадщину з публічного простору. Подібний процес відбувається й у Литві, країні, яка має схожий історичний контекст відносин із Росією і яка також розглядає історичну пам'ять як елемент безпеки.

Отже, для обох держав зовнішня загроза викликала секьюритизацію історичної пам'яті, тобто таку ситуацію коли держава трактує власну історію як частину національної безпеки і захищає її єдину інтерпретацію [44, с. 2]. Це логічно передбачає обмеження для альтернативних акторів та плюралізму пам'яті. Проте в Литві та Україні ми спостерігаємо дещо специфічний ефект: зовнішні загрози зумовлюють появу нових громадських ініціатив, наприклад, ГО «Деколонізація України», заснованої у 2017 році, та виставки «Tarptautinė paroda 'Kijevo Rusia'», що відбулася в Національному музеї Литви 2025 року, а також публічних дебатів і громадських кампаній навколо знесення радянських пам'ятників та перейменування вулиць в Україні та Литві.

В Україні дискусія навколо пам'ятника Пушкіну в Одесі виявляє значні розбіжності щодо його існування, правового статусу та історії спорудження, кожна з яких інтерпретується по-різному в межах конкуруючих дискурсів. Схожа ситуація складається в Литві з Будинком-музеєм Венцловів, де обговорення зосереджені навколо вшанування пам'яті складних історичних

постатей. Разом ці випадки ілюструють більш широкий виклик інтерпретації та обговорення минулого в умовах зовнішніх загроз.

Саме ці два емпіричні випадки було обрано, щоб краще зрозуміти, чому логіка безпеки, яка мала б обмежувати простір для участі через «забезпечення безпеки певних спогадів шляхом делегітимізації... або криміналізації інших», [51, с. 1] раптом розширює його. Чи має це протиріччя емпіричне підтвердження, що відображає амбівалентну природу політики пам'яті в литовському та українському контекстах, чи воно є лише уявним? Чи є нові актори носіями альтернативних поглядів і наративів, чи вони лише підкріплюють офіційні?

Отже, **об'єктом дослідження** є політика пам'яті в умовах зовнішньої загрози в Україні та Литві.

Предмет дослідження - громадська участь у вигляді мнемонічного активізму у політиці пам'яті двох країн на прикладі Будинку -музею Венцлови у Вільнюсі та пам'ятника Пушкіну в Одесі.

Хронологічні межі дослідження. Нижня межа – 2022 р., початок широкомасштабної російської агресії в Україні, що загострила дебати щодо політики пам'яті в Україні та Литві. Верхня межа -2025 р. зумовлена тим, що саме наприкінці 2025 року обидва кейси перейшли в стадію тривалої публічної дискусії без остаточного вирішення: пам'ятник Пушкіну в Одесі залишається предметом суперечок попри активну громадську мобілізацію, а Будинок-музей Венцловів у Вільнюсі знаходиться у процесі реорганізації. До того ж практична межа бакалаврської роботи, 2025 рік забезпечує доступність джерельної бази: медіаматеріали, заяви громадських організацій, рішення органів влади за цей період уже доступні для аналізу.

Географічні рамки дослідження. Литва і Україна із зосередженням на Вільнюсі та Одесі, тобто містах де знаходяться контраверсійні символічні об'єкти, обрані для аналізу.

Вибір України і Литви зумовлений тим, що політика пам'яті обох країн розвивалась під впливом однакових загроз, має спільні антиімперські

наративи та схожі стратегії мнемополітики, а іноді навіть синхронізує окремі елементи. Наприклад, від культу партизанів (антирадянська партизанська війна 1944–1953 рр.) до другої хвилі знесення радянських пам'ятників у Литві (2014–2015, слідом за українським «Ленінопадом») [34, с. 60]. і закону про десовєтизацію в Литві (2022), що став реакцією на російську агресію в Україні та концептуально наслідував український закон про «декомунізацію».

Наукова новізна дослідження полягає у порівняльному аналізі того, як спільна зовнішня загроза формує мнемополітичні дискусії та трансформує громадську суб'єктність у двох різних національних контекстах ,українському та литовському. На матеріалі дебатів навколо Будинку-музею Венцловів у Вільнюсі та пам'ятника Пушкіну в Одесі в роботі показано, яким чином секюритизаційні наративи, що просуваються державою в умовах воєнної загрози, взаємодіють із публічними ініціативами недержавних акторів і як це зіткнення переосмислює межі між державною політикою пам'яті та громадянською участю у ній.

Стан вивчення проблеми. Академічна дискусія, представлена у відповідній літературі, забезпечує необхідне підґрунтя як для розуміння тенденцій політики пам'яті в Україні та Литві, так і для виявлення наявних прогалин у дослідженнях. Українські дебати щодо меморіальної політики та ролі громадянського активізму демонструють більш активне залучення до «декомунізаційного» етапу (до 2022 року), ніж до деколоніального виміру, якого набула політика пам'яті після повномасштабного вторгнення. Мнемонічний дискурс відбувався в рамках трьох основних підходів. Так, перший підхід характеризувався ідеологічним виправданням декомунізації, обрамляючи її як питання безпеки (В. Вятрович) [3]; другий підхід скептично ставився до такого державного втручання в історичну пам'ять (Г. Касьянов) [45]; третій-намагався зрозуміти причини й обставини декомунізації, водночас підкреслюючи її ризики [56, с. 261]; [63, с. 99].

Після 2022 року дедалі більше утверджується погляд, що історія і пам'ять є однією з причин військового протистояння і що секюритизація історичного наративу є виправданою і неминучою [44, с. 19].

Громадянський активізм у сфері політики пам'яті ще не знайшов належного відображення в академічній літературі. Однією з небагатьох опублікованих на сьогодні академічних праць є стаття Віри Сківірської та публічні виступи Оксани Довгополової. Обидві дослідниці аналізують переломлення деколонізаційної політики в локальному контексті, висвітлюючи специфічні риси та ризики такої меморіальної політики. Однак Сківірська пояснює подібні дії інерцією радянського мислення (заборонні рішення нагадують радянську практику) та пострадянським опором. [57, с. 118–140]. Довгополова ж розглядає мнемонічний активізм як спробу осмислити історичний досвід, розширити можливості для публічної участі у формуванні меморіальної політики та активізувати інтелектуальне залучення на місцевому рівні [5, с. 41–43].

Гібридна агресія Росії в Україні у 2014 році загострила мнемонічні дебати в країнах Балтії. Спираючись на концепцію «мнемонічної деколонізації», Віолета Даволіуте та Довіле Будрите стверджують, що литовська політика пам'яті з 1991 року будувалась навколо режиму пам'яті, зосередженого на «боротьбі і стражданнях», з акцентом на радянській окупації, репресіях та партизанському опорі 1944–1953 рр. Події 2014-го і особливо 2022 року не створили принципово нового режиму, а радше поглибили і зміцнили наявний. Російська агресія сприймалася не просто як геополітична нестабільність, а як екзистенційна загроза литовському суверенітету та ідентичності, що посилює імпульс «захищати пам'ять» як частину збереження демократичної стабільності.[32, с. 4–7].

Довіле Будрите вводить поняття «вікарної ідентифікації», яке пояснює щирі, емоційно насичену солідарність литовців з українцями, коли люди відчувають чужий біль як власний [31, с. 84].

Втім, Раса Чепайтене досить критично ставиться до дій уряду, спрямованих на демонстрацію солідарності з Україною, називаючи цю солідарність формою інструменталізації, яку характеризує «монополія підтримки», «перевірки на лояльність» та «іміджева політика» [34, с. 58].

В обох контекстах, українському та литовському, конкретні випадки Будинку-музею Венцловів і пам'ятника Пушкіну, а також мнемонічний активізм навколо цих об'єктів ще не були проаналізовані в академічній літературі, яка зосереджується на виявленні загальних тенденцій та аспектів мнемополітики. Така лакуна і зумовлює визначення **мети** бакалаврського дослідження - дослідити громадську участь у політиці пам'яті в Україні та Литві на прикладі публічних дебатів щодо Будинку-музею Венцловів у Вільнюсі та пам'ятника Пушкіну в Одесі в умовах зовнішньої безпекової загрози (2022–2025).

Завдання дослідження:

1. Розробити теоретичну рамку, що поєднує теорії секюритизації, онтологічної безпеки та деколонізації з концепціями мнемонічного активізму та громадської участі у політиці пам'яті.
2. Окреслити мнемополітичний контекст в Україні та Литві після 2022 року: виявити спільні тенденції, відмінності та точки перетину між двома країнами.
3. Застосувати дискурсивно-історичний підхід (на основі моделі Рут Водак) для аналізу аргументації державних і недержавних акторів у дебатах навколо пам'ятника Пушкіну в Одесі та Будинку-музею Венцловів у Вільнюсі.
4. Ідентифікувати ключових акторів пам'яті в обох кейсах, визначити їхні позиції та стратегії легітимації у публічних дискусіях.
5. Провести порівняльний аналіз двох емпіричних випадків і сформулювати висновки щодо того, як секюритизація пам'яті обмежує або, навпаки, розширює простір для громадської участі в Литві та Україні.

Джерельна база дослідження охоплює декілька категорій якісних джерел. По-перше, офіційні документи та заяви державних і муніципальних

органів влади, рішення міських рад Одеси та Вільнюса, нормативно-правові акти (зокрема, українські закони про декомунізацію та деколонізацію, литовський закон про десовєтизацію 2022 року), а також офіційні позиції профільних установ культурної спадщини. По-друге, медійні матеріали - публікації в українських та литовських друкованих і онлайн-виданнях, що висвітлювали дебати навколо обраних кейсів у 2022–2025 роках. По-третє, матеріали громадянського суспільства - петиції, відкриті листи, заяви громадських організацій (зокрема ГО «Деколонізація України»), а також публічні дискусії в соціальних мережах. По-четверте, академічні та експертні коментарі - публічні виступи і статті дослідників, які безпосередньо коментували обидва кейси або ширший контекст політики пам'яті в Україні та Литві. Нарешті, до джерельної бази включені польові спостереження, зроблені під час відвідування Будинку-музею Венцловів у Вільнюсі на початку квітня 2026 року, що дозволило безпосередньо ознайомитися з характером репрезентації пам'яті та організацією музейного простору.

Методологія дослідження ґрунтується на якісному підході та поєднує кілька аналітичних інструментів. Основним методом аналізу є дискурсивно-історичний підхід (ДІП), розроблений Рут Водак. ДІП дозволяє досліджувати, як мова й тексти конструюють соціальну реальність, і передбачає інтерпретацію конкретних висловлювань з урахуванням ширшого історичного та політичного контексту. [60, с. 83–118].

Паралельно використовується підхід Роберта Ентмана до фреймування, тобто виявлення того, які аспекти дійсності актори свідомо виділяють і акцентують у своїй комунікації [62, с. 333–336].

Для структурування аналізу акторів застосовується типологія агентів пам'яті Майкла Бернгарда і Яна Кубіка, яка дозволяє розрізнити позиції державних інституцій, громадянського суспільства та інших груп, задіяних у формуванні мнемополітичних дискурсів.

Робота пройшла апробацію у вигляді презентації на Декаді студентської науки 2026 в Маріупольському державному університеті і публікації у вигляді

тез [4], а також у виступах на студентській науковій конференції і міжнародній науковій конференції «Київ та кияне в українському соціокультурному середовищі: інституційний вимір» у Київському університеті імені Бориса Гринченка.

Результати та висновки бакалаврської роботи можуть бути використані в кількох практичних напрямках.

По-перше, дослідження має значення для формування політики пам'яті на муніципальному та національному рівнях в Україні та Литві. Аналіз механізмів взаємодії між державними органами та недержавними акторами у дебатах навколо контраверсійних символічних об'єктів може слугувати практичним орієнтиром для органів влади при прийнятті рішень щодо публічного простору та культурної спадщини, зокрема в умовах підвищеного суспільного напруження.

По-друге, матеріали роботи можуть бути корисними для організацій громадянського суспільства, задіяних у меморіальних ініціативах, зокрема тих, що займаються питаннями деколонізації публічного простору, перейменування вулиць або демонтажу радянських і імперських пам'ятників. Виявлені в дослідженні стратегії легітимації та фреймування можуть допомогти таким організаціям ефективніше формулювати свої позиції в публічних дискусіях.

По-третє, порівняльний характер роботи робить її корисною в контексті українсько-литовського діалогу щодо спільних підходів до політики пам'яті. Виявлені паралелі та відмінності між двома країнами можуть слугувати основою для обміну досвідом між відповідними інституціями, музеями, органами охорони культурної спадщини, дослідницькими центрами.

По-четверте, результати дослідження можуть бути використані в освітньому та науковому контексті, зокрема у викладанні курсів із політики пам'яті, постколоніальних досліджень та громадянського суспільства у вищих навчальних закладах України та Литви.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та бібліографії.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження та політико-правові умови громадської участі» закладається концептуальна основа дослідження. Підрозділ 1.1 присвячено огляду й обґрунтуванню теоретико-методологічної бази: визначено ключові поняття, окреслено дослідницькі підходи та інструментарій аналізу. У підрозділі 1.2 розглядаються правові засади політики пам'яті України та Литви, а також контекст мнемонічних дебатів у кожній із країн, що дозволяє встановити інституційні рамки, в яких відбувається громадська участь.

Другий розділ - «Емпіричний аналіз: мнемонічний активізм на практиці» містить безпосередній аналіз досліджуваного матеріалу. У підрозділі 2.1 ідентифіковано та проаналізовано позиції політичних акторів та їхню аргументацію в дискусіях щодо політики пам'яті. Підрозділ 2.2 зосереджений на дискурсах акторів громадянського суспільства та інтелектуального середовища, що дозволяє виявити різноманіття підходів до осмислення й оспорування пам'яті поза інституційною політикою.

У висновках підсумовуються результати дослідження, формулюються відповіді на поставлені дослідницькі питання та окреслюються перспективи подальших студій. Бібліографія охоплює використані наукові джерела та літературу. Загальний обсяг роботи становить 50 сторінку, з них основного тексту 42 сторінки. Список використаних джерел налічує 63 найменування.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ УМОВИ ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ

1.1 Теоретико-методологічна база дослідження

Вибір теоретичної основи дослідження визначається не лише дослідницькими питаннями, а й інтерпретативним підходом, який передбачає розуміння взаємозв'язку між політикою пам'яті, безпекою та громадською участю. В основі цього підходу лежить конструктивістська логіка, згідно з якою безпека не є об'єктивним станом, а соціально конструюється через мовленнєві акти та наративні конструкції [51, с. 222]. Саме тому теорія секюритизації виявляється особливо доречною при вивченні політики пам'яті в контексті зовнішніх загроз: вона дозволяє описати, як національна пам'ять починає сприйматися як щось, що потребує «захисту».

У цьому дослідженні теорія секюритизації використовується у взаємозв'язку з теорією онтологічної безпеки. Разом вони утворюють взаємодоповнювальну аналітичну рамку, здатну пояснити, чому держави звертаються до секюритизації пам'яті та чому ці процеси набувають такої суспільної резонансності. Мнемонічна безпека (за Марією Малксоо), як прагнення держави стабілізувати офіційний історичний наратив, є підтипом онтологічної безпеки і пояснює, чому пам'ять перетворюється на сферу секюритизації [52, с. 491].

Якщо теорія секюритизації описує механізм формування дискурсу загрози, то теорія онтологічної безпеки розкриває глибші причини його потужності: загроза ідентичності сприймається як екзистенційна, а тому відповідь на неї є емоційно та політично невідкладною.

У випадку України теорія онтологічної безпеки допомагає зрозуміти, як пряма загроза державності та самоідентичності, ідеологічно сформульована в

російському наративі про «заперечення України як незалежної історичної сутності з власними традиціями», природно призводить до онтологічної нестабільності, мнемонічної тривоги та реактивного бажання захистити власний наратив. [44, с. 18–19]. У випадку Литви ця логіка поєднується з раціональною оцінкою загрози з боку Росії: секюритизація пам'яті тут є свідомою політикою протидії ревізіоністським наративам, а не лише емоційною реакцією на зовнішній тиск.

У Литві та Україні ця логіка є особливо виразною через спільний досвід окупації, репресій та інформаційних атак, а також через пряму агресію Росії проти України. Все це створює середовище, в якому питання інтерпретації минулого безпосередньо пов'язані з виживанням нації. За таких обставин пам'ять легко стає «екзистенційною» категорією, а держава перетворюється на актора, що прагне «захистити» її як стратегічний ресурс і забезпечити єдність офіційного наративу.

В Україні цей контроль над історичною пам'яттю розвивається не лише в рамках секюритизації, а й деколонізації - процесу, що передбачає вилучення з публічного простору всіх проявів російської імперської та радянської спадщини. Ця спадщина визнається колоніальною і виводиться за межі національного наративу. Тому доцільно включити деколоніальну теорію до теоретичної рамки дослідження. У цьому контексті особливо перспективним є підхід Барбари Тернквіст-Плева і Юлії Юрчук: спираючись на Франца Фанона, вони інтерпретують політику пам'яті в Україні як прояв антиколоніалізму, що передбачає не лише опір колоніалізму, а й піднесення національних цінностей над загальноімперськими [58, с. 701]. Важливо, що деколоніальний вимір не є простим продовженням секюритизаційної логіки, він привносить власну нормативну рамку, в якій демонтаж колоніальної спадщини обґрунтовується не лише міркуваннями безпеки, а й відновленням справедливості та культурної суверенності.

У Литві політика пам'яті офіційно не містить жодного посилення на деколонізацію; проте на академічному рівні ця концепція активно

досліджується. Причина появи деколоніальних підходів у країнах Балтії, зокрема в Литві, полягає в тому, що серед академічного середовища дедалі більше усвідомлювалося: радянська влада мала чимало спільних рис із класичним колоніалізмом, включно із встановленням радянських адміністративних структур, ідеологічними маніпуляціями та культурним пригнобленням [32, с. 4]. Відтак, хоча деколоніальний дискурс у Литві залишається переважно академічним, а не офіційно-політичним, він формує інтелектуальне підґрунтя для переосмислення радянської спадщини в публічному просторі.

Для структурування аналізу акторів у цьому дослідженні використовується підхід Майкла Бернгарда і Яна Кубіка до аналізу агентів пам'яті. Зосереджуючись на тому, як держава, суспільство та інші групи формують історичні наративи, цей підхід дозволяє ідентифікувати різні голоси й позиції в публічних дебатах та з'ясувати, хто підтримує секюритизовані наративи, а хто їм суперечить [27].

Це важливо, оскільки секюритизація пам'яті не є монолітним процесом, вона зазнає постійного оскарження, переосмислення або підтримки з боку різноманітних суспільних груп.

Саме тут до аналізу долучаються концепції мнемонічного активізму, розроблені Іфат Гутман і Дженні Вюстенберг. Ці концепції вносять у теоретичну модель ключовий елемент ,виклики знизу, тобто втручання, за допомогою яких суспільні рухи, локальні ініціативи, художники, правозахисники або освітні платформи змінюють офіційні конфігурації пам'яті. Мнемонічний активізм розглядає пам'ять не як стабільний ресурс, а як поле політичної боротьби, в якому активісти використовують різноманітні інструменти для переосмислення минулого та розширення меж публічного дискурсу. Відтак активісти пам'яті є не лише реакцією на державну політику, а самостійними агентами, здатними ініціювати та перформатувати мнемopolітичні дискусії [38, с. 3].

Це перегукується з концепцією громадянської участі у політиці пам'яті, запропонованою Катериною В. Хаскінс. Згідно з нею, колективна пам'ять не повинна зводитися лише до боротьби між наративами еліт і маргіналізованими ідентичностями. Натомість практики пам'яті функціонують як риторичні апеляції до ідентичності, здатні розширювати або звужувати громадянський горизонт. Хаскінс застерігає, що участь сама по собі не гарантує демократичних результатів, оскільки її ефективність залежить від структури участі та розподілу інтерпретативних повноважень [39].

Ця перспектива є особливо актуальною для аналізу того, як секюритизація пам'яті у відповідь на зовнішні загрози може одночасно обмежувати і стимулювати громадянське залучення, і саме це протиріччя є одним із центральних питань цього дослідження.

Таким чином, включення виміру громадської участі та мнемонічного активізму уточнює і ускладнює логіку секюритизації: держава виявляється не єдиним актором, що формулює екзистенційні загрози у сфері пам'яті. Натомість вона взаємодіє або вступає в конфлікт з іншими агентами пам'яті, здатними продукувати альтернативні наративи. Така взаємодія збагачує мнемонічний ландшафт і демонструє, як публічне залучення може одночасно підкріплювати, оспорювати або переосмислювати секюритизовані наративи, залежно від конкретного контексту та розстановки сил між акторами.

Поєднання обраних теорій і концепцій визначає **методологію** дослідження Будинку-музею Венцловів у Вільнюсі та пам'ятника Пушкіну в Одесі. Обидва об'єкти є місцями пам'яті в публічному просторі, однак різняться за своєю природою і формою репрезентації. Якщо скористатися підходом Астрід Ерл до культурної пам'яті як опосередкованої пам'яті, тобто тим фактом, що репрезентація історичної постаті виражається, передається і зберігається через медіа, то відмінність між музеєм і пам'ятником стає особливо значущою. Музеї, як правило, подають конкретну наративну рамку та контекст, пропонуючи ретельно структуровані інтерпретації минулого. Пам'ятники, навпаки, нерідко зводять складні постаті та події до лаконічних,

символічно навантажених репрезентацій, відкритих для різноманітних інтерпретацій [36, с. 113–131]. Відтак різниця між цими двома типами об'єктів є не лише формальною, а й аналітично значущою: вона впливає на те, які дискурси навколо них формуються і які актори залучаються до дебатів.

Тим не менш, обидва випадки є релевантними для порівняльного аналізу за такими критеріями відбору. По-перше, відібрані випадки мали належати до хронологічного періоду 2022–2025 рр. По-друге, кожен випадок мав включати офіційне рішення або чітко заявлену позицію влади, за якою настало б помітне посилення публічної реакції. Обидва випадки відповідають цим критеріям: вони належать до хвилі масштабних дебатів щодо пам'яті про окупації ХХ ст. і демонструють, як історична пам'ять формується під впливом зовнішніх загроз. Важливо й те, що в обох випадках можна спостерігати появу нових акторів пам'яті та зміцнення низових ініціатив, які виявляють амбівалентність процесу секюритизації. Нарешті, обидва кейси пов'язані з важливими літературними постатями: і Пушкін, і Венцлови, батько і син, є авторами, поетами і письменниками, що додає дебатам навколо них особливого культурного та символічного виміру.

Методологічну основу якісного аналізу становить дискурсивно-історичний підхід (ДІП), розроблений Рут Водак [62, с. 333–336]. ДІП допомагає досліджувати, як мова і тексти формують соціальну реальність, і передбачає інтерпретацію конкретних висловлювань з урахуванням ширшого історичного та політичного контексту. Цей підхід є особливо доцільним саме тому, що дозволяє поєднати мікрорівень аналізу, конкретні висловлювання акторів, із макрорівнем мнемополітичних процесів. У цьому дослідженні ДІП застосовується для з'ясування того, як у публічних дебатах історична пам'ять перетворюється на питання безпеки та яким чином різні актори обґрунтовують свої позиції.

Аналіз здійснювався у два етапи. На першому етапі виявлялися домінантні фрейми у дискурсах акторів, з опорою на підхід Роберта Ентмана до **фреймування** як «вибору певних аспектів сприйнятої реальності та їх

виділення у комунікативному тексті». Саме цей підхід Водак активно використовує у своїх роботах, поєднуючи аналіз фреймів із дослідженням дискурсивних стратегій. На другому етапі проводився поглиблений аналіз того, як актори обґрунтовують свої позиції, тобто як відбувається **легітимація**. Ван Лееувен і Водак запропонували рамку аналізу мови легітимації з чотирма основними категоріями: авторизація передбачає апеляцію до авторитету, закону про декомунізацію, рішення міської ради; моралізація, апеляцію до цінностей; раціоналізація виправдовує дії на основі практичної необхідності; мітопоез спирається на наративи та символічні образи [60, с. 83–118].

Застосування цієї рамки дозволяє не лише зафіксувати позиції акторів, а й виявити глибшу логіку їхньої аргументації та з'ясувати, які ресурси легітимності вони мобілізують у публічних дебатах.

1.2. Правові засади політики пам'яті України та Литви та контекст мнемонічних дебатів

Систематична секюритизація національного історичного наративу в Україні розпочалася у відповідь на гібридну агресію Росії у 2014 році, яка включала анексію Криму та збройний конфлікт на Донбасі. Ця агресія мала не лише військовий характер: вона супроводжувалася масштабною пропагандистською кампанією, в якій Росія активно інструменталізувала радянські та імперські символи, червоні прапори, стрічки Святого Георгія, риторику «Великої Вітчизняної війни», для героїзації радянського минулого, звинувачень України в «неонацизмі» та заперечення легітимності української ідентичності. Таким чином, радянська символіка перетворилася на ідеологічну зброю гібридної війни, покликану легітимізувати агресію та делегітимізувати українську державність [25, с. 75–84].

Саме на цьому тлі прийняття у 2015 році пакету законів про «декомунізацію» стало прямою законодавчою відповіддю на загрози,

пов'язані з агресивним використанням Росією радянських наративів. Чотири законодавчі акти окреслили основні напрями процесу: перейменування топонімів та об'єктів, пов'язаних із радянською ідеологією; криміналізацію нацистського та радянського режимів із заборonoю їхніх символів і меморіалів; офіційне визнання українського визвольного руху як головного чинника незалежності; відкриття архівів радянських репресивних інституцій.[56, с. 258–263].

Повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році стало каталізатором подальшого розширення цих програм, тепер уже в рамках деколоніального дискурсу. Закон 2023 року «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні та про деколонізацію топоніміки» ознаменував концептуальний зсув: якщо закони про декомунізацію були спрямовані переважно проти радянської спадщини, то закон про деколонізацію системно делегітимізує весь масив російського культурного впливу, від Московського царства до сучасної Російської Федерації. [15].

Центральною темою закону є концептуальна опозиція між національним, українсько-орієнтованим наративом та «російською імперською політикою» як в історичній, так і в сучасній формах. На відміну від законів про декомунізацію, закон про деколонізацію не тільки закріплює національний наратив, але й делегітимізує російський культурний [16].

Іншими словами, деколонізація подається не як критичне переосмислення імперської спадщини, а як очищення публічного простору від російських маркерів. Заборона поширюється не тільки на державні символи російських утворень, від Московського царства до сучасної Російської Федерації, а й на пам'ятні об'єкти, пов'язані з особами, які обіймали керівні посади в державних, військових або партійних структурах, включаючи ті, що були нав'язані окупованим територіям; особами, які брали участь у російській імперській політиці або підтримували її; радянських чиновників з питань державної безпеки; тих, хто публічно прославляв, виправдовував або підтримував імперську політику в мистецтві чи ЗМІ; тих, хто пропагував

русифікацію або висловлював українофобію; а також топоніми, що носять їхні імена. Водночас головним критерієм для вшанування історичної постаті тепер є її внесок в ідею або практику української державності, культури чи незалежності.[2]

Логіка трансформації політики пам'яті у Литві має і схожі, і відмінні риси. можна простежити в Литві. З початком повномасштабної агресії Росії проти України в литовському публічному дискурсі активізувалися дебати навколо суперечливих радянських пам'ятників. Оскільки російське вторгнення виправдовувалося не в останню чергу історичними аргументами, Литва екстраполювала цю ситуацію на власний контекст, пов'язуючи інтерпретацію минулого з питаннями національного виживання [47]. Цей дискурс безпеки набув правового виміру у грудні 2022 року, коли литовський Сейм ухвалив закон, що забороняє пропаганду тоталітарних і авторитарних режимів та їхніх ідеологій, створивши тим самим правову основу для демонтажу або переосмислення радянських об'єктів у публічному просторі [46].

Попри спільну секюритизаційну логіку, між двома законодавчими системами існує суттєва відмінність, яка безпосередньо впливає на обрані кейси. Литовський закон прямо передбачає винятки для музеїв, архівів, бібліотек та об'єктів, що використовуються з освітньою, науковою або художньою метою. Саме тому Будинок-музей Венцловів не підпадає під пряму заборону ,його статус музейного закладу забезпечує правовий захист, перенісши дебати у площину суспільної дискусії, а не правового примусу. На противагу цьому, в українському випадку пам'ятник Пушкіну в Одесі підпадає під критерії закону про деколонізацію, що надає антипам'ятниковим ініціативам правового підґрунтя, однак не робить демонтаж автоматичним і саме ця напруга між законодавчою нормою та фактичним станом речей є одним із центральних сюжетів цього дослідження.

Музей розташований у будинку, де жили литовський поет і радянський громадсько-політичний діяч Антанас Венцлова та його син -поет і дисидент

Томас Венцлова. Формування колекції розпочалося у 1973 році. Після кількох реорганізацій у 2004 році музей отримав назву «Venclovas namai-muziejus», а з 2025 року функціонує під назвою «Pamenkalnio vila» у складі «Vilnius literatūros miestas», що наголошує на ширшому літературному та культурному контексті [41].

Суперечки передовсім пов'язані з постаттю Антанаса Венцлови, який у 1940 році вступив до Народного уряду і брав участь у процесах включення Литви до складу СРСР. [61]?

Натомість біографія його сина Томаса Венцлови має протилежний політичний вимір: він став одним із п'яти засновників Литовської Гельсінської групи та відомим правозахисником. У 1975 році він написав «Відкритий лист» партійному керівництву, розкритикував репресії та попросив дозволу покинути країну. [48].

Пам'ятник Пушкіну в Одесі, своєю чергою, є об'єктом іншого роду суперечностей. Він був зведений у 1887–1889 роках на кошти міської ради та пожертви мешканців на відзначення особистого перебування Пушкіна в місті, тобто є продуктом міської ініціативи, а не радянської культурної політики. Розташований на Приморському бульварі в історичному центрі Одеси, внесеному до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у 2023 році, він існує в складному символічному середовищі багатонаціонального міста з різними ідентичностями та пам'яттями [54]. В сучасному українському контексті пам'ятник нерідко сприймається як символ імперської культури, однак його дореволюційне походження та містобудівний статус ускладнюють однозначну правову і символічну кваліфікацію

Висновки до Розділу 1

Розроблена теоретична рамка демонструє, що політика пам'яті в умовах зовнішньої загрози не може бути адекватно пояснена жодною однією теорією. Поєднання секюритизації, онтологічної безпеки та деколоніальної теорії

дозволяє охопити різні виміри цього явища: перша описує механізм перетворення пам'яті на питання безпеки, друга пояснює емоційну потужність цього процесу та його вплив на відчуття ідентичності, третя розкриває його нормативний вимір - прагнення відновити культурний суверенітет. Концепції мнемонічного активізму та громадської участі доповнюють цю рамку, зміщуючи фокус із держави на суспільних акторів і показуючи, що поле пам'яті є простором конкуренції, а не монологу.

По-друге, порівняльний аналіз правових засад України та Литви виявив спільну секюритизаційну логіку: в обох країнах зовнішня загроза з боку Росії стала каталізатором законодавчого регулювання публічної пам'яті. Водночас між двома системами існують суттєві відмінності у масштабі, хронології та концептуальному обґрунтуванні. Україна пройшла послідовний шлях від декомунізації (2015) до деколонізації (2023), причому кожен етап був безпосередньо спровокований черговою ескалацією російської агресії. Литва обрала більш обережний підхід, зберігши правові винятки для культурно-освітніх інституцій.

По-третє, характеристика обох кейсів підтвердила їхню аналітичну релевантність і водночас розкрила специфіку кожного. Будинок-музей Венцловів є місцем пам'яті з вбудованою внутрішньою суперечністю, між постаттю батька-колаборанта та сина-дисидента, яка унеможливорює однозначну символічну кваліфікацію та провокує тривалу публічну дискусію. Пам'ятник Пушкіну в Одесі, своєю чергою, є об'єктом, який формально підпадає під критерії законодавства про деколонізацію, проте залишається на місці і саме ця напруга між правовою нормою та фактичним станом речей робить його особливо показовим для аналізу механізмів громадської участі.

Нарешті, обидва кейси в сукупності ілюструють ширший парадокс, що стоїть у центрі цього дослідження: секюритизація пам'яті, яка теоретично має звужувати простір для альтернативних інтерпретацій, на практиці нерідко породжує нові форми публічної мобілізації та активізує участь різноманітних

акторів у мнємополітичних дебатах. Перевірка цього парадоксу на емпіричному матеріалі є завданням наступного розділу.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ: МНЕМОНІЧНИЙ АКТИВІЗМ НА ПРАКТИЦІ

Емпіричний аналіз, представлений у цьому розділі, зосереджується на двох кейсах, Будинку-музеї Венцловів у Вільнюсі та пам'ятнику Пушкіну в Одесі, і досліджує, як різні актори формують, обґрунтовують та оспорюють позиції у мнемополітичних дебатах в умовах зовнішньої безпекової загрози. Аналіз структурований навколо двох груп акторів: політичних та інституційних (підрозділ 2.1) і акторів громадянського суспільства та інтелектуального середовища (підрозділ 2.2). У кожному підрозділі обидва кейси розглядаються паралельно з метою виявлення спільних закономірностей і специфічних відмінностей. Особлива увага приділяється стратегіям легітимації - авторизації, моралізації, раціоналізації та мітопоезу, які актори використовують для обґрунтування своїх позицій.

2.1 Політичні актори та їхня аргументація

У публічних заявах представників муніципальної влади Вільнюса простежується виразна спільна позиція: заклад у нинішньому вигляді потребує змін. Попри певні відмінності в акцентах, жоден із ключових міських посадовців не виступив на захист збереження музею в його попередній формі. Ця консенсусна позиція є показовою сама по собі: вона свідчить про те, що секюритизаційний дискурс, хоча й не завжди артикульований прямо, визначає горизонт припустимих позицій у публічному просторі.

Заступник мера Томас Гулбінас (2020-2022), описував музей як один із найбільш суперечливих серед муніципальних культурних установ і наголошував на необхідності його реорганізації. Його риторика будується переважно на раціоналізації - виправданні змін через управлінську логіку та практичну необхідність. «Особисто я вважаю, що музей не може

продовжувати існувати у нинішньому вигляді. Це потребує обговорення... Я думаю, ми могли б підготувати це питання навіть до наступного засідання ради», зазначав він. Музей характеризувався ним як «мабуть, найпроблемніший» серед усіх установ, що перебувають у муніципальному управлінні [41]. У цій риториці логіка безпеки не артикулюється прямо, однак її наслідки очевидні: саме «проблемність» закладу, а не його культурна цінність, стає центральною категорією оцінки.

Дещо інший акцент притаманний риториці тодішнього мера Ремігіюса Шіماشюса, у висловлюваннях якого увага зміщується від інституції до моральної та політичної оцінки пов'язаних із нею постатей. Відповідаючи на питання щодо майбутнього музею, він підкреслював: «Це питання потребує обговорення... Але він точно не був учасником опору окупації... У ради немає жодного бажання "відбілювати" радянських функціонерів» [43]. Тут поєднуються моралізація - апеляція до цінностей опору і неприйнятності колаборації та прихований фрейм безпеки, в якому радянське минуле асоціюється з загрозою суверенітету та ідентичності. Показово, що Шіماشюс водночас проводив чітке розмежування між поколіннями: підкреслювалося, що біографія Томаса Венцлови - відомого дисидента і критика російської агресії проти України, не може зводитися до політичної ролі його батька. Таким чином, поруч із критикою радянської спадщини зберігалася спроба уникнути спрощених персоналізованих оцінок.

Нинішній мер Валдас Бенкунскас демонструє більш помірковану позицію, наголошуючи на потребі системного та експертного підходу. Майбутнє інституції пов'язується не з негайними політичними рішеннями, а з ширшим переглядом усієї мережі міських музеїв. «Музей Венцловів у столиці має змінитися, але поспішних рішень не буде, його долю визначать після розробки концепції музеїв столиці», зазначав він. Водночас консенсус щодо неприйнятності нинішнього стану зберігається: «Ми не бачимо майбутнього для такого музею, яким він є зараз» [42].

Тут домінує раціоналізація в управлінському ключі, яка слугує своєрідним пом'якшеним способом легітимації рішень, уже прийнятих у рамках ширшої секюритизаційної логіки.

Значно відвертіший секюритизаційний дискурс представлений у заявах загальнонаціональних політиків. У зверненні до мера Вільнюса від 21 серпня 2023 року члени Сейму Лаурінас Кацюнас та Аудронюс Ажубаліс сформулювали низку тез, що визначають музей як проблемний об'єкт державної політики пам'яті. По-перше, вони наголосили на можливих порушеннях у роботі музею та поданні матеріалів про колаборантів без належної критичної оцінки. По-друге, особлива увага приділялася ролі Антанаса Венцлови в подіях 1940 року, його участі в так званому «Народному сеймі» та в делегації до Москви, яка юридично оформила включення Литви до складу СРСР. «Будинок-музей Венцловів, мабуть, єдиний музей у Литві, де досі зберігаються не лише колаборанти, а й зрадники. Їхня активна діяльність проти Литви та литовського народу замовчується», - йшлося в зверненні [55].

Аналізуючи цю позицію в термінах дискурсивно-історичного підходу Водак, її можна ідентифікувати як «фрейм колаборації» - апеляцію до однієї з найбільш чутливих тем литовського історичного наративу та політичного дискурсу. Задіяні тут стратегії легітимації поєднують моралізацію - засудження колаборації як морально неприйнятної та мітопоезис, в якому Антанас Венцлова зображується уособленням зради і носієм окупаційної влади. Концептуально найважливішим є третій елемент аргументації - апеляція до національної безпеки: «Природно, що історія є дуже важливим об'єктом з точки зору національної безпеки Литви. Так само природно, що Литва повинна дуже чітко розуміти, що з нами намагаються зробити і як у цій ситуації діяти» [55]. У термінах Малксоо це нагадує рух до «войовничої мемоκραтії»: пам'ять розглядається як сфера управління, де держава має право «виправляти» та регулювати наративи, якщо вони нібито провокують мнемонічну тривогу або підривають колективну стійкість [52, с. 491].

Схожу позицію відстоювали представники державних інституцій пам'яті, зокрема фахівці Центру досліджень геноциду та опору Литви (LGGRTC) [37]. Егідіюс Стянчікас наголошував на активній участі Антанаса Венцлови в інституціоналізації радянського режиму, його членстві в президії «Народного сейму» та підписанні декларацій, що юридично ліквідували незалежність держави [24].

Голова Комісії Пауле Кузьміцкене порівнювала ситуацію з музеєм Сталіна в Горі, де «наратив залишився в минулому часі і не представлено жодної альтернативної інформації», та пропонувала передати музей під управління LGGRTC [24].

Легітимація тут здійснюється через авторизацію, апеляцію до авторитету спеціалізованої державної установи, у поєднанні з моралізацією.

Таким чином, політичні актори як муніципального, так і національного рівня в цілому виступають як «мнемонічні воїни» у класифікації Бернгарда і Кубіка, виступаючи за закриття або глибоке переформатування музею з апеляцією до категорій національної безпеки.

Таблиця 1. Будинок-музей Венцловів (Вільнюс). Актори та фрейми

Категорія	Актори	Фрейми	Типи легітимації
Члени Сейму	Л. Касчюнас, А. Ажубаліс (Сейм), П. Кузьміцкене	Фрейм колаборації, фрейм безпеки	Моралізація, Мітопоез
Муніципальна влада	Мер В. Бенкунскас, колишній мер Р. Шімашюс, заст. мера Т. Гулбінас (2020–2022), заст. мера С. Белюне,	Управлінський фрейм, фрейм безпеки	Рационалізація

Державні інститути пам'яті	нач. відділу культури Т. Рімджюс		
	Центр досліджень геноциду та опору (LGGRTC), Литовський інститут історії (дир. А. Шведас)	Фрейм безпеки, фрейм колаборації	Авторизація, Моралізація
Академічна і культурна спільнота	Литовський інститут літератури та фольклору (С. Гребліунайте, А. Мартішюте-Лінартене), проф. П. Субачюс, Б. Калемба, М. Кветкаускас (колишній міністр культури), В. Клумбіс (історик), А. Терлецкас (історик), А. Казілюнайте, Г. Казлаускайте (культурні діячі), С. Жукас (літературознавець), публічна дискусія (червень 2022)	Фрейм деполітизації, процедурний фрейм, фрейм урбіциду, фрейм захисту автентичності	Рационалізація, Моралізація, Авторизація
Громадська мобілізація	Акція протесту, травень 2024 (~50 учасників), петиція Литовського	Фрейм захисту автентичності, процедурний фрейм	Моралізація, Авторизація

	інституту літератури та фольклору		
--	-----------------------------------	--	--

У дебатах щодо пам'ятника Пушкіну в Одесі картина позицій політичних акторів є складнішою і характеризується відкритим інституційним конфліктом. Відповідно до українського законодавства, рішення щодо перейменування або демонтажу об'єктів у публічному просторі ухвалюються місцевими радами на основі публічних консультацій. Якщо протягом шести місяців місцева рада не приймає рішення щодо долі пам'ятника, відповідні повноваження переходять до регіональної державної (військової) адміністрації. Саме цей механізм зумовив у Одесі протистояння між міською радою та військово-цивільною адміністрацією, яке розгорталось на тлі ширшого політичного конфлікту між цими двома гілками місцевої влади [12]. Одеська регіональна військово-цивільна адміністрація (ОВА) на чолі з Олегом Кіпером виступає головним рушієм рішучого вилучення проявів радянської та імперської спадщини. 26 липня 2024 року ОВА взяла під контроль виконання відповідного законодавства: топонімічна комісія при адміністрації ухвалила рішення про демонтаж кількох пам'ятників з імперською символікою. Водночас Кіпер наголошував на необхідності координації з ЮНЕСКО, оскільки пам'ятник розташований у охоронній зоні об'єкта Всесвітньої спадщини [17].

Аргументація ОВА спирається насамперед на авторизацію -посилання на відповідне законодавство (закон про деколонізацію 2023 року) та рішення державних органів, у поєднанні з фреймом безпеки, в якому культурні об'єкти переосмислюються як потенційні інструменти впливу та загрози.

Принципово іншу позицію займає мер міста Геннадій Труханов, чия риторика систематично конструює контрдискурс, в якому пам'ятник Пушкіну постає не як об'єкт безпекової політики, а як складова міської ідентичності, культурної спадкоємності та світової спадщини. За словами Труханова,

пам'ятник зведено коштом городян, є частиною «світової культури» і не може зводитися до символу «руського міра» [14]. Мер також використовує аргумент культурної універсальності: навіть якби пам'ятник демонтували в Одесі, Пушкін не зникне з культурного канону Європи. Легітимаційні стратегії тут поєднують мітопоез ,апеляцію до образу Одеси як космополітичного міста зі своєрідною культурною ідентичністю та раціоналізацію, яка представляє збереження пам'ятника як практично доцільне рішення в контексті туристичної привабливості та міського брендингу.

Особливо показовою є риторика Труханова, в якій деколонізація зображується загрозою міській ідентичності. Наприкінці липня 2024 року він публічно розкритикував політику декомунізації, десовєтизації та деколонізації, стверджуючи, що за логікою «деколонізаторів» Одеса має відмовитися від усього, що зробило її «світовим брендом» [14]. Ця риторика спровокувала реакцію на національному рівні: голова Львівської ОВА Максим Козицький закликав СБУ перевірити висловлювання мера. Конфліктний характер позиції Труханова виявився й у персоналізованих публічних епізодах, зокрема в його протистоянні з військовослужбовцем Мирославом Отковичем у червні 2024 року, під час якого мер звинуватив співрозмовника в «розколюванні суспільства» і поставив під сумнів доцільність його перебування в місті замість фронту [11].

У грудні 2024 року Одеська міська рада все ж прийняла рішення про виділення 200 000 гривень на демонтаж 13 пам'ятників, пов'язаних з російською імперською та радянською символікою [9].

. Однак це рішення не поклало край дебатам: питання пам'ятника Пушкіну на Приморському бульварі залишається невирішеним, зокрема через його розташування в охоронній зоні ЮНЕСКО. Директор Департаменту культури Іван Ліптуга підкреслював, що закон про деколонізацію містить винятки для таких зон і що міська рада звернулася до Міністерства культури, Міністерства закордонних справ та ЮНЕСКО за роз'ясненнями.

Таким чином, навіть на рівні державних і муніципальних інституцій секюритизація пам'яті в одеському випадку не є ані уніфікованою, ані завершеною: вона породжує конкуруючі інтерпретації того, що саме становить «загрозу» і хто має повноваження її визначати.

Аналіз позицій політичних акторів у обох кейсах виявляє як спільні закономірності, так і суттєві відмінності. В обох випадках домінуючим є дискурс, що поєднує секюритизаційну логіку з управлінською раціональністю. Проте якщо у вільнюському випадку консенсус між різними рівнями влади щодо необхідності змін є відносно міцним, а розбіжності стосуються переважно темпу та форми реорганізації, то в одеському випадку маємо відкритий інституційний конфлікт між міською та регіональною владою, що відображає більш глибокі розбіжності щодо самого характеру ідентичності міста. Спільним для обох кейсів є те, що навіть актори, які апелюють до управлінської раціональності, діють у горизонті, заданому секюритизаційним дискурсом: «проблемність» об'єктів визначається їхньою несумісністю з офіційним безпековим наративом, а не їхньою культурною чи меморіальною цінністю.

2.2 Дискурси акторів громадянського суспільства та інтелектуального середовища

У випадку Будинку-музею Венцловів актори громадянського суспільства, культурні історики, літературознавці, музейні фахівці та публічні інтелектуали, будують аргументацію навколо принципів інституційної автономії, процедурної легітимності та плюралістичної моделі пам'яті. Показово, що Вільнюський муніципалітет, організувавши публічну дискусію у червні 2022 року, сам стимулював опозиційну активність: виступаючи, з одного боку, як активний мнемонічний актор, він водночас виконував функцію модератора і формальної платформи для експертного обговорення [35]. Це підтверджує аргумент Кубіка про те, що секюритизація

мнемополітики не є суто вертикальним процесом: недержавні та напівдержавні актори - історики, члени парламенту, експерти, пов'язані з LGGRTC, самі можуть виступати агентами секюритизації, спонукаючи інституції до формалізації цього питання.

Водночас статус таких експертів залишається амбівалентним: хоча вони нерідко тісно пов'язані з державними установами, їх не завжди сприймають як повністю незалежних акторів або як чисто державних представників.

Серед учасників публічної дискусії особливе місце займає Антанас Терлецакас - молодий історик і водночас онук відомого дисидента. Він визнає колаборантський вимір біографії Антанаса Венцлови, проте наголошує на потенціалі музею як платформи для критичного осмислення радянського періоду [29].

У цьому підході музей розглядається не як інструмент героїзації чи виправдання, а як простір рефлексії, де можуть співіснувати різні інтерпретації складного історичного досвіду. Легітимація тут здійснюється через **раціоналізацію**: музей виправдовується не як меморіал конкретній постаті, а як функціональна платформа для критичного діалогу з минулим.

Схожу позицію займає Паулюс Субачюс литовський літературознавець, професор Вільнюського університету і дослідник культурної пам'яті. У його аргументації ключовим принципом стає деполітизація змін: рішення щодо трансформації музею мають прийматися на основі фахового висновку, а не політичної волі [29].

Ця позиція формує процедурний фрейм, в якому легітимність рішень визначається компетентністю їх суб'єктів, а не їхньою відповідністю поточному політичному курсу. Легітимація тут поєднує авторизацію (апеляцію до авторитету фахової спільноти) та раціоналізацію (виправдання через принцип компетентності).

Міжнародний вимір дискусії вводить Беата Калемба з Ягеллонського університету, акцентуючи транснаціональний символічний та репутаційний капітал музею: в її перспективі заклад постає як частина ширшого

центральноевропейського культурного простору, що надає йому додаткової цінності поза межами національної політики пам'яті.

Критика процедур прийняття рішень набуває концептуального виміру в інтерпретації Міндаугаса Кветкаускаса колишнього міністра культури Литви. Можливе закриття музею він описує в термінах «урбіциду» -символічного руйнування міської пам'яті та культурної тканини Вільнюса, формуючи тим самим фрейм урбіциду, в якому ліквідація закладу постає як втручання в багатошарову культурну ідентичність міста на догоду ідеологічним чинникам. Легітимаційна стратегія тут - моралізація: знищення музею представляється як морально неприпустима дія.

Важливий емоційний та інтелектуальний контекст вносить історик Валдемарас Клумбіс, який звертає увагу на атмосферу страху та самоцензури, що може виникати в культурних установах під тиском політичних дебатів. У цьому контексті наголошується на необхідності перенести дискусію з політичної сфери в дослідницький та академічний реєстр. Культурно-філософський вимір критики радикальних рішень представляють позиції Аушри Казіліунайте та Гедре Казлаускайте, в інтерпретації яких музей постає як автентичний міський простір і водночас як жива культурна практика, де відбуваються публічні події та зустрічі з митцями. Поточна хвиля «очищення» публічного простору від радянських символів інтерпретується ними як реакція на воєнну тривогу і колективний страх, що створює емоційне підґрунтя для спрощених рішень. [29].

Особливого значення набула позиція самого Томаса Венцлови, який не був запрошений до дискусії безпосередньо, а надіслав листа, прочитаного модератором Аурімасом Шведасом. У своєму зверненні Венцлова дистанціювався від управлінської відповідальності за музей, відкинув персоналізацію інституції та виступив проти її можливої передачі LGGRTC, наголосивши на важливості інституційної автономії та процедурної легітимності рішень щодо майбутнього закладу [30].

Аналіз стенограми публічної дискусії показує, що фахівці з академічного та культурного середовища майже одноставно переводять питання в рамку публічного простору для складної пам'яті. Домінують фрейм захисту автентичності та процедурний фрейм. Питання безпеки згадується лише побіжно: натомість на перший план виходять антиіконоборчі аргументи, захист автентичності міського простору, критика популізму і страху, а також процедурні питання - хто має право вирішувати і говорити, і за якими правилами. Таким чином, позиції громадянського суспільства не є антидержавними, радше вони репрезентують інше, ширше бачення того, як слід поводитися зі складною спадщиною.

Дискусія знову загострилася після рішення Вільнюської міської ради від 16 травня 2024 року про ліквідацію «Дирекції меморіальних музеїв Вільнюса» та передачу об'єктів організації «Vilnius UNESCO literaturos miestas». Противники рішення стверджували, що це означає фактичну ліквідацію меморіальних музеїв у попередній формі, оскільки нова структура може використовувати ці приміщення для інших культурних функцій, резиденцій або освітніх програм. Критики вказували, що влада послуговується м'якою лексикою - «реорганізація», «переосмислення», «нові функції», -але насправді йдеться про ліквідацію музею [40].

Рішення спровокувало помітну реакцію культурно-академічного середовища. Литовський інститут літератури та фольклору ініціював петицію із закликом до мера і міської ради зупинити процес ліквідації меморіальних музеїв письменників. 23 травня 2024 року близько п'ятдесяти вчених, письменників, культурних діячів та представників опозиційних політичних сил вийшли на протест біля будівлі міського самоврядування. Учасники акції використовували плакати з гаслами «Не відбирайте голоси письменників!», «Стоп знищенню музеїв!», а також публічно читали поезію Томаса Венцлови [23].

У цих вуличних протестах виразно простежується легітимація через **моралізацію** та **мітопоез**: пам'ять представляється як сакральний простір, що

потребує захисту від «варварського» втручання, а постать Томаса Венцлови використовується як символічний контраргумент проти ліквідації закладу.

Представниця інституту Соната Гребліунайте описує ситуацію в категоріях захисту культури від «варварського» втручання, підкреслюючи символічну вагу таких установ. Директорка інституту Аушра Мартішюте-Лінартене розширює цей аргумент, наголошуючи, що меморіальні музеї неможливо «перезапустити» без втрати автентичності [28].

Літературознавець Саулюс Жукас акцентує процедурний вимір проблеми: на його думку, політичне рішення щодо реорганізації мережі музеїв було прийняте без чіткої концепції подальшого розвитку цих інституцій, що ставить під сумнів його фахову обґрунтованість [26].

Таким чином, у вуличних протестах та петиціях **мнемонічний активізм** у розумінні Гутман і Вюстенберг набуває конкретних інституційних форм: це «втручання знизу», що прагне змінити не лише конкретне рішення, а й саме фреймування проблеми

Наразі колишній Venclovų namai-muziejus включено до структури «Вільнюс - Місто літератури ЮНЕСКО» під новою назвою Ramenkalnio vila. Заклад перебуває у фазі реорганізації, нова концепція використання будівлі ще розробляється, а доля архіву залишається невизначеною. Польове спостереження, здійснене під час відвідування музею на початку квітня 2026 року, підтвердило: незважаючи на інституційну трансформацію, простір зберігає риси меморіального закладу, а персонал продовжує позиціонувати його в контексті складної литовської культурної пам'яті XX століття.

Пам'ятник Пушкіну на Приморському бульварі є одним із головних об'єктів публічного простору Одеси, навколо якого концентруються дебати серед акторів пам'яті. На відміну від вільнюського кейсу, де громадянська активність розгортається переважно в академічно-культурному реєстрі, одеський випадок демонструє значно більшу різноманітність форм участі та акторів, від правників і військовослужбовців до художників і гумористів. Це

різноманіття саме по собі є аналітично значущим і відображає специфіку одеського контексту, яку детальніше буде розглянуто наприкінці підрозділу.

Позицію на користь демонтажу просуває широка коаліція акторів, дискурс яких об'єднує мова безпеки та деколонізації. Активіст і юрист Артем Карташов - голова ГО «Historija. Kultūra. Demokratija» та учасник робочої групи від ГО «Асоціація волонтерів Одеси» і «Ветеранський хаб Одеса», формулює найбільш розгорнутий теоретичний аргумент: «В той час, коли Росія офіційно заявляє, що її кордони тягнуться "туди, де є російська мова і культура", ідентичність кожного українського міста перестає бути суто символічною. Вона стає питанням національної безпеки» [6]. Тут виразно простежується фрейм безпеки у поєднанні з авторизацією через посилення на міжнародно-правові декларації Росії, що функціонують як контекст загрози.

Карташов також оспорує саму легітимність пам'ятника як «місцевого» символу, спростовуючи твердження, що його зведено коштом городян: насправді збір коштів організовувало «Слов'янське благодійне товариство», причетне до просування російського імперіалізму, а значну частину фінансування забезпечило саме товариство за підтримки генерал-губернатора. Це формує дискурс делегітимізації, спрямований на підриг історичної легітимності пам'ятника як «місцевого» символу, і тим самим позбавляє опонентів одного з ключових аргументів на його захист.

Схожий дискурс простежується в позиції Ярослави Вітко-Присяжнюк - філолога, представниці Уповноваженого із захисту державної мови та голови ГО «Україномовна Одеса». На її думку, постать Пушкіна давно трансформувалася з поета в частину міфу Російської імперії: «Я хотіла б бачити його не як історичну особу, а передовсім як елемент ідеології Російської імперії» [21].

Ця позиція підсилює деколоніальний фрейм, в якому Пушкін представляється не як культурна постать, а як елемент імперської ідеології. Легітимізаційна стратегія тут - моралізація: присутність пам'ятника у публічному просторі оцінюється як морально неприйнятна в умовах війни.

Принципово новий вимір у дебати вносить фігура військовослужбовця-медійника. Арсен Цимбалюк - телеведучий, журналіст і військовослужбовець, формулює воєнний фрейм, в якому культурні об'єкти інтерпретуються як частина інформаційного фронту: «Пушкін - така ж пропаганда, як Соловйов і Скабєєва, тільки більш завуальована, у вигляді пам'ятників... Ми постійно ведемо дві війни: одну на фронті, іншу інформаційну» [22]

Поєднання медійного та військового авторитету надає цій риториці особливої ваги: тут відбувається розширення логіки війни в культурну сферу, де пам'ятники прирівнюються до медійних інструментів впливу. Легітимаційна стратегія - авторизація через апеляцію до авторитету людини, що безпосередньо бере участь у захисті країни, у поєднанні з раціоналізацією через логіку інформаційної безпеки.

Голова ГО «Робимо вам нерви» Катерина Мусієнко прямо заявляє, що пам'ятник є символом «руського міра» і йому не місце в українському місті: «Це не про стирання історії -це про зміщення фокусу національної пам'яті» [59].

Професор Олександр Музичко розвиває аргумент у термінах ідентичності та домінування: «Пушкін у центрі - це не пам'ятник поетові. Це маркер російського панування» [1].

Обидві позиції поєднують деколоніальний фрейм з моралізацією та мітопоезом, в якому пам'ятник набуває символічного навантаження колоніальної присутності.

Противники знесення будують аргументацію навколо кількох альтернативних фреймів. Журналіст Леонід Штекель апелює до фрейму локальної ідентичності: «Пушкін з'явився в Одесі не завдяки імперській владі, а всупереч їй. Ті влади робили все можливе, щоб він не з'явився в місті; вони забороняли спорудження пам'ятника в Одесі, і те, що Пушкін стоїть спиною до міської ради, не випадковість. Саме люди поставили його так» [21]. У його інтерпретації пам'ятник є продуктом міської, а не імперської ініціативи, що принципово змінює його символічне навантаження. Легітимаційна стратегія -

мітопоез, що спирається на наратив про «Одесу всупереч», міста, яке завжди чинило опір офіційним імперативам.

Історик Ігор Мозговий представляє фрейм культурного універсализму: пам'ятник слід розглядати не як «імперський маркер», а як символ світової культури, а літературу, як сферу, незалежну від політики. «Ми повинні наголошувати на українській ідентичності, ніхто нас не зупиняє, але ми не повинні упускати тих постатей, які написали важливу главу у світовій історії», -наголошує він. Гуморист Олег Філімонов, у своєму часі міський депутат, розвиває схожий аргумент, апелюючи до «величі» Пушкіна як митця світового масштабу. «Пушкін - це чудове надбання людства. Це не спадщина Росії чи Одеси, де він побував, до речі, у засланні -царський режим його заслав» [21].

Ця риторика виводить постать поета за межі національного або політичного контексту, легітимуючи збереження пам'ятника через мітопоез та апеляцію до загальнолюдської культурної цінності.

Організація «Украинский Космополіс» займає найбільш системну позицію серед противників демонтажу: вона дискредитує деколонізацію як «нетранспарентні, недемократичні та неконституційні процедури» і закликала ЮНЕСКО та Президента України зупинити «передчасний демонтаж культурної спадщини» [57, с. 132]. Апеляція до міжнародних інституцій як джерела легітимності є характерною рисою цієї позиції -авторизація через авторитет ЮНЕСКО поєднується з раціоналізацією через аргумент про процедурні порушення. Дискусія вийшла за межі України: The Economist опублікував розгорнуту статтю про «підводні камені» одеської деколонізації, зобразивши дві сторони як «ультранаціоналістів» і «космополітів» - характеристика, яку більшість учасників дебатів відкидає як надмірне спрощення [33].

Окрему позицію займають публічні інтелектуали, що відмовляються від однозначних відповідей щодо долі пам'ятника і натомість пропонують його переосмислення. Докторка філософії Оксана Довгополова та історик і

музейний куратор Кирило Ліпатов підкреслюють складність міської ідентичності Одеси і застерігають від «простих рішень [5, с. 41–43].

Вони пропонують розрізняти пам'ятники як інструменти імперського територіального маркування та як свідчення локальної історії і наголошують, що пам'ятник Пушкіну 1889 року є радше «свідком» минулого, ніж інструментом колоніальної політики. Ліпатов критично ставиться до механічного демонтажу: потрібна «деконструкція, а не сокира» тобто глибший аналіз контексту, в якому з'явилися конкретні об'єкти. Він також застерігає від ризику «передати» частину власної історії Росії через відмову від складних, але важливих елементів міського минулого [8].

Легітимація тут здійснюється через раціоналізацію: реінтерпретація обґрунтовується як більш ефективний інструмент трансформації пам'яті, ніж фізичне вилучення об'єктів.

Трансформація поля пам'яті в одеському випадку виявляється не лише через появу нових акторів, а й через нові форми артикуляції позицій, передусім через творчі акти протесту. У 2024–2025 роках пам'ятник Пушкіну неодноразово ставав об'єктом таких дій. Художник Ярослав Войцехівський облив пам'ятник червоною фарбою - метафоричне представлення крові, пролитої Росією [10]. На пам'ятнику з'явився напис «Груз 200» - радянський і пострадянський військовий код для транспортування тіл загиблих солдатів, одразу після чергового ракетного удару Росії по центру Одеси, що пошкодив 19 архітектурних пам'яток. [50]. Цей символічний зв'язок між культурною спадщиною, яку нищить Росія, і водночас її символами, що залишаються у міському просторі, є потужним риторичним прийомом. Солдат Сергій Гнєзділов запустив петицію про заміну погруддя Пушкіна на погруддя українського блогера Антона Птушкіна - жест, що поєднує іронію з серйозним твердженням про альтернативні культурні герої [20].

Художниця Aziza організовувала протести, демонструючи імена представників «Розстріляного відродження», наголошуючи на тих голосах, яких заглушила саме та культура, символом якої є пам'ятник [49].

Активісти накидали петлю на пам'ятник та вішали оголошення «Шукаємо бульдозер» [7].

Натомість практики читання поезії або покладання квітів демонструють спробу «деполітизувати» пам'ятник і повернути його в площину літератури, а не безпеки, що є дзеркальним відображенням аналогічної тенденції у вільнюському кейсі [19].

У виставковому просторі ці дебати також отримали інституційне відображення: виставка Стаса Жалобнюка у «Ветеранському хабі Одеса» демонструвала власну потужну культурну символіку України, протиставляючи її імперській спадщині. Художник переконаний, що Україна, і Одеса як її невід'ємна частина, має достатньо власних потужних символів [13].

У термінах мнемонічного активізму (Гутман, Вюстенберг), ці різноманітні форми мобілізації, від петицій і виставок до перформансів і символічних актів, є «втручаннями знизу», що прагнуть змінити не лише конкретне рішення, а й саму логіку фреймування проблеми. Показово, що значна частина навіть критично налаштованих акторів діє в рамках наперед визначеного національного або безпекового наративу, підкріплюючи його власними засобами. Лише рефлексивні голоси, Довгополова, Ліпатов та деякі інші, свідомо виходять за межі цієї логіки, пропонуючи альтернативний підхід.

Таблиця 2. Пам'ятник Пушкіну (Одеса). Актори та фрейми

Категорія	Актори	Фрейми	Типи легітимації
Державна / Військова влада	Укр. інститут нац. пам'яті, Одеська регіональна ВЦА (О. Кіпер)	Фрейм безпеки, деколоніальний фрейм	Авторизація

Місцеве самоврядування	Одеська міська рада, мер Г. Труханов, І. Ліптуга	Фрейм локальної ідентичності, фрейм світової спадщини, антидеколоніальн ий / фрейм міської спадкоємності	Мітопоез
Гром. суспільство ,за знесення	ГО «Одеса 600», «Робимо вам нерви» (К. Мусієнко), «Деколонізація. Одеса», «Historija. Kultūra. Demokratija» (А. Карташов), Асоціація волонтерів Одеси, Veterans Hub, Я. Вітко-Присяжнюк, проф. О. Музичко, А. Цимбалюк	Фрейм безпеки, деколоніальний фрейм, воєнний фрейм	Авторизація, Моралізація, Мітопоез
Творчі протестні акції	Я. Войцехівський (перформанс), Aziza (акція), С. Гнезділов (петиція), «Робимо вам нерви»	Фрейм безпеки, деколоніальний фрейм, воєнний фрейм	Моралізація
Гром. суспільство ,проти знесення	«Украинский Космополис», Л. Штекель (журналіст), І. Мозговий (історик), О.	Фрейм локальної ідентичності, фрейм культурного	Мітопоез, Авторизація

Рефлексивні голоси / Експерти Міжнародні актори	Філімонов (гуморист, колишній депутат)	універсалізму, процедурний фрейм	
	Д-р О. Довгополова (філософ), К. Ліпатов (історик, куратор)	Фрейм реінтерпретації	Раціоналізація
	ЮНЕСКО, The Economist	Фрейм світової спадщини, процедурний фрейм	Авторизація

Аналіз позицій акторів громадянського суспільства та інтелектуального середовища виявляє кілька суттєвих відмінностей між двома кейсами, а також спільні закономірності. У вільнюському випадку громадянська активність концентрується переважно в академічно-культурному регістрі і будується навколо принципів процедурної легітимності та захисту автентичності. Тут домінують раціоналізація та апеляція до фахової компетентності як джерел легітимності. Одеський випадок демонструє значно більшу різноманітність акторів, позицій і форм участі, від правничого аналізу та медійних дебатів до перформансів і петицій. Тут поряд із раціоналізацією активно задіяні мітопоез і моралізація, а воєнний фрейм надає дебатам особливої гостроти. Спільним для обох кейсів є те, що секюритизаційний дискурс, попри свою домінуючу позицію, не витісняє альтернативних голосів повністю: в обох випадках присутні рефлексивні позиції, що пропонують реінтерпретацію замість вилучення та наполягають на складності й неоднозначності спадщини.

Чому пам'ятник Пушкіну спровокував значно різноманітнішу реакцію? По-перше, це пряма російська військова агресія: за даними МВА, у 2025 році

місто зазнало 75 ударів, що становить майже половину загальної кількості атак за весь час війни. [18].

По-друге, відмінність між типами об'єктів пам'яті: музей легше реорганізувати, ніж пам'ятник у центрі міста в буферній зоні ЮНЕСКО. По-третє, складність концепції міської ідентичності Одеси з кількома конкуруючими образами. По-четверте, менший ступінь інституціоналізації в Україні: більше центрів вираження позицій

Висновки до Розділу 2

Емпіричний аналіз обох кейсів підтвердив і водночас ускладнив вихідний парадокс дослідження. Секюритизація пам'яті, яка теоретично мала б звужувати простір для альтернативних інтерпретацій, на практиці стимулювала появу нових форм і акторів громадської участі, однак не скасувала рамових обмежень, що задаються домінуючим безпековим наративом.

По-перше, в обох кейсах спостерігається виразна конвергенція між різними рівнями державних акторів щодо необхідності змін, хоча механізми цієї конвергенції відрізняються. У Вільнюсі консенсус є відносно неявним і реалізується через управлінську раціональність; в Одесі він є предметом відкритого інституційного конфлікту між міською та регіональною владою, що само по собі є показником амбівалентності секюритизаційного процесу.

По-друге, реакція громадянського суспільства виявилась якісно різною в двох кейсах. У вільнюському випадку вона розгортається переважно в академічному та культурному реєстрі, апелюючи до процедурних норм та інституційної автономії. В одеському охоплює значно ширший спектр акторів, форм і фреймів, включаючи творчий активізм і публічні перформанси. Ця відмінність зумовлена кількома чинниками: прямою військовою агресією Росії проти України, що робить культурні об'єкти частиною інформаційного фронту; відмінністю між типами об'єктів пам'яті (музей versus пам'ятник у відкритому просторі); складністю концепції міської ідентичності Одеси з

кількома конкуруючими образами; а також більшим ступенем інституційної децентралізації в Україні, що створює більше центрів вираження позицій.

По-третє, обидва кейси ілюструють аргумент Хаскінс про те, що участь сама по собі не гарантує демократичних результатів: більшість акторів, навіть критично налаштованих щодо конкретних рішень, діє в рамках секюритизаційного горизонту, підкріплюючи його власними засобами. Лише рефлексивні голоси, і у Вільнюсі, і в Одесі, свідомо виходять за межі цієї логіки, пропонуючи реінтерпретацію як альтернативу вилученню. Ці голоси залишаються в меншості, однак їхня присутність є свідченням того, що мнемонічний активізм здатний формувати альтернативні наративи навіть в умовах сильного безпекового тиску.

ВИСНОВКИ

Це дослідження було присвячене аналізу громадської участі у політиці пам'яті в Україні та Литві на прикладі публічних дебатів навколо Будинку-музею Венцловів у Вільнюсі та пам'ятника Пушкіну в Одесі в умовах зовнішньої безпекової загрози (2022–2025). На основі проведеного теоретичного, правового та емпіричного аналізу можна сформулювати такі висновки.

Повномасштабна російська агресія проти України стала каталізатором посилення безпекового виміру історичної пам'яті, як в Україні, так і в Литві. В обох країнах зовнішня загроза сприяла секюритизації меморіального поля: держава почала трактувати власний історичний наратив як частину національної безпеки і закріплювати цю логіку в законодавстві. Україна пройшла послідовний шлях від декомунізації (2015) до деколонізації (2023), тоді як Литва у 2022 році ухвалила закон про заборону пропаганди тоталітарних режимів, зберігши при цьому правові винятки для культурно-освітніх інституцій. Попри спільну логіку, ці відмінності відображають різний ступінь безпекового тиску та різні інституційні традиції управління культурною спадщиною в обох країнах.

Теоретична рамка, що поєднує теорії секюритизації, онтологічної безпеки та деколонізації з концепціями мнемонічного активізму і громадської участі, виявилася продуктивним інструментом для аналізу досліджуваних явищ. Вона дозволила показати, що секюритизація пам'яті є не монолітним державним процесом, а полем взаємодії та конкуренції між різними акторами. Держава прагне консолідувати офіційний наратив через меморіальне законодавство та його виконання, однак не є єдиним суб'єктом мнемополітики: поряд із нею діють муніципальні органи, державні інституції пам'яті, організації громадянського суспільства, академічне середовище,

художники та ветерани, кожен із власними стратегіями легітимації та фреймування.

Дискурсивно-історичний аналіз виявив характерні відмінності у стратегіях аргументації між різними групами акторів. У Вільнюсі муніципальна влада переважно апелює до раціональної легітимації та управлінської логіки, тоді як загальнонаціональні політики вдаються до моралізації та мітопоезу, позиціонуючи Антанаса Венцлову як колаборанта і загрозу національній безпеці. Актори громадянського суспільства протиставляють їм процедурний фрейм та фрейм захисту автентичності, наполягаючи на деполітизації питання. В одеському випадку прихильники демонтажу апелюють до фреймів деколонізації та безпеки, підкріплених авторизацією через посилання на законодавство; противники - до культурного універсалізму, локальної ідентичності та авторитету ЮНЕСКО. Публічні інтелектуали в обох містах займають рефлексивну позицію, наполягаючи на реінтерпретації як альтернативі вилученню та критикуючи спрощені рішення.

Обидва кейси підтвердили центральний парадокс, що стоїть в основі цього дослідження: секюритизація пам'яті, яка теоретично мала б звужувати простір для альтернативних інтерпретацій, на практиці спровокувала активну мобілізацію громадських акторів. Протести у Вільнюсі, петиції, публічні дебати та перформативні акції в Одесі свідчать про те, що меморіальна сфера перетворилась на арену широкої символічної боротьби. Водночас ця мобілізація здебільшого не виходить за межі горизонту, заданого секюритизаційним дискурсом: більшість акторів, навіть критично налаштованих щодо конкретних рішень, діє в межах тієї самої безпекової рамки, підкріплюючи її власними засобами. Це підтверджує застереження Хаскінс: участь сама по собі не гарантує демократичних результатів, її ефективність залежить від структури участі та розподілу інтерпретативних повноважень.

Порівняльний аналіз виявив суттєву відмінність між двома кейсами щодо масштабу та різноманітності громадської реакції. Одеський випадок

демонструє значно ширший спектр акторів і форм участі, що зумовлено кількома чинниками: прямою військовою агресією Росії, яка робить культурні об'єкти частиною інформаційного фронту; специфікою пам'ятника як об'єкта у відкритому публічному просторі, що важче піддається реінтерпретації, ніж музей; складністю та множинністю конкуруючих образів міської ідентичності Одеси; а також більшим ступенем інституційної децентралізації в Україні. Вільнюський випадок, натомість, розгортається переважно в академічно-культурному реєстрі, в більш інституціоналізованому та експертному форматі. Ця відмінність підкреслює, що характер і масштаб громадської участі у мнемополітичних дебатах визначається не лише логікою секюритизації, а й специфікою конкретного об'єкта, міської ідентичності та ступенем безпосередньої загрози.

Важливим висновком є те, що в жодному з розглянутих випадків громадянське суспільство не пропонує радикально альтернативних підходів до мнемополітики. Ніхто не закликає Вільнюс відмовитися від реновації Будинку-музею Венцловів взагалі, або Одесу від вилучення імперських символів із публічного простору. Суть альтернативних позицій полягає в іншому: при прийнятті рішень щодо конкретних об'єктів необхідний гнучкий підхід, широкі фахові та публічні дебати, а реінтерпретація спадщини може бути ефективнішим інструментом трансформації пам'яті, ніж її фізичне вилучення. У демократичній системі секюритизація символічного поля не веде до монополізації мнемополітики, вона розширює це поле, водночас визначаючи межі такого розширення.

Таким чином, це дослідження показало, що спільна зовнішня загроза формує мнемополітичні дискурси в Україні та Литві за схожими механізмами, однак породжує різні конфігурації громадської участі залежно від національного контексту, типу об'єкта та ступеня безпекового тиску. Мнемонічний активізм виступає не як протипада державній секюритизації, а як її складна і амбівалентна відповідь, така, що одночасно підкріплює офіційний наратив і розширює простір для його оспорування. Саме ця

амбівалентність, на нашу думку, є визначальною рисою політики пам'яті в умовах тривалої зовнішньої загрози.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альтернатива.org. Олександр Музичко: чому пам'ятника Пушкіну немає бути в Одесі. Альтернатива.org. 3 листопада 2025. URL: <https://alternatyva.org/2025/11/03/oleksandr-muzychko-chomu-pamyatnyka-pushkinu-nemaye-buty-v-odesi/>
2. Верховна Рада України. Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні та деколонізацію топоніміки». LIGA 360. 21 березня 2023. URL: https://ips.ligazakon.net/document/t233005?an=&ed=0000_00_00&dtm=&le= (дата звернення: 11.07.2025).
3. В'ятрович В. Декомунізація і академічна дискусія. Критука. Квітень 2015. URL: <https://www.krytyka.com/ua/articles/dekomunizatsiya-i-akademichna-dyskusiya>
4. Дебют: збірник тез доповідей студентів історичного факультету МДУ за результатами участі у Декаді студентської науки 2025 / за заг. ред. к.е.н., доц. Т. В. Марени. Київ, 2026. 113 с.
5. Довгополова О. Сьогодення України в дзеркалі минулого – проблеми багатосторонності. Philosophy of Education. 2022. Vol. 28, no. 1. P. 41–43.
6. Карташов А. Усередині гібридної війни. Як Одесі вийти з пастки міфу про «город с історією». Дзеркало тижня. 15 квітня 2025. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/useredini-hibridnoji-vijni-jak-odesi-vijti-z-pastki-mifu-pro-horod-s-istoriiej.html>
7. Козова Л. В центрі Одеси активісти накинули зашморг на пам'ятник Пушкіну (відео). УНІАН. 13 квітня 2025. URL: <https://www.unian.ua/society/pam-yatnik-pushkinu-v-odesi-aktivisti-nakinuli-zashmorg-na-monument-novini-odesi-12975498.html>

8. Ліпатов К. Кирило Ліпатов: Як змінюється Одеса в час війни, мова, ідентичність, деколонізація. YouTube. URL: www.youtube.com/watch?v=MYhcSgnr8qk&t=343s

9. Одеська обласна державна адміністрація. Розпорядження голови (начальника) Одеської обласної державної (військової) адміністрації від 26.07.2024 № 694/А-2024 «Про перейменування об'єктів топоніміки в населених пунктах Одеської області». Одеська обласна державна адміністрація. 26 липня 2024. URL: https://oda.od.gov.ua/strapi/uploads/0694_a24_2162951ef4.pdf (дата звернення: 13.07.2025).

10. Одеське Життя. «Кривавий» перформанс біля пам'ятника Пушкіну влаштував одеський художник (відео). Одеське Життя. 18 листопада 2023. URL: <https://Odesa-life.od.ua/uk/news-uk/krivavij-performans-bilja-pam-jatnika-pushkinu-vlashtuvav-odeskij-hudozhnik-video>.

11. Оліщук І. Труханов різко відповів військовому на його питання про пам'ятник Пушкіну. ZAXID.NET. 28 червня. URL: https://zaxid.net/truhanov_rizko_vidpoviv_viyskovomu_na_yogo_pitannya_pro_pamyatnik_pushkinu_n16135302025

12. Плетенюк Д. Деколонізація Одеси та області: підбиття підсумків і новий етап. Суспільне Одеса. 26 травня 2024. URL: <https://suspilne.media/odesa/750423-dekolonizacia-odesi-ta-oblasti-pidbitta-pidsumkiv-i-novij-etap/>

13. Плетенюк Д. «Фіксувати час і говорити правду»: в Одесі представили виставку Стаса Жалобнюка. Суспільне Одеса. 18 вересня 2025. URL: <https://suspilne.media/odesa/1117938-fiksuvati-cas-i-govoriti-pravdu-v-odesi-predstavili-vistavku-stasa-zalobnuka/>

14. Труханов Г. В обґрунтованій злобі до ворога маємо зберегти обличчя гідної нації. Укрінформ. 9 липня 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3883149-gennadij-truhanov-mer-odesi.html>.

15. Україна. Верховна Рада України. Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії», Закон № 3005-IX. Ухвалено 21 березня 2023.

16. Український інститут національної пам'яті. Пояснюємо деколонізацію: інфографіка, як буде реалізовуватися закон. Український інститут національної пам'яті. Червень 2023. URL: <https://uinp.gov.ua/dekomunizaciya-ta-reabilitaciya/podolannya-naslidkiv-rusyfikaciyi-ta-totalitaryzmu-v-ukrayini/poyasnyuyemo-dekolonizaciyu-infografika-yak-bude-realizovuvatysya-zakon>.

17. Укрінформ. Для знесення пам'ятника Пушкіну в Одесі необхідна відповідь від ЮНЕСКО – міськрада. Укрінформ. 20 вересня 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3907675-dla-znesenna-pamatnika-puskinu-v-odesi-neobhidna-vidpovid-vid-unesko-miskrada.html>

18. Чорноморець А. За чотири роки війни Росія атакувала Одесу 193 рази, майже половина ударів припала на 2025 рік. Суспільне Одеса. 24 лютого 2026.

19. Швець Л. Одеса без Пушкіна, містяни вийшли до пам'ятника, стався скандал. Новини.LIVE. 28 червня 2025. URL: <https://odesa.novyny.live/odesa-bez-pushkina-mistiani-viishli-do-pamiatnika-stavsia-skandal-263788.html>

20. Шукова О., Демидова Л. «Я підтримую деімперіалізацію»: Гнєзділов створив петицію про заміну пам'ятника Пушкіну на Птушкіна в Одесі. Суспільне Одеса. 23 січня 2025. URL: <https://suspilne.media/odesa/1221452-a-pidtrimuu-deimperializaciu-gnezdilov-stvoriv-peticiu-pro-zaminu-pamatnika-puskinu-na-ptuskina-v-odesi>.

21. Шукова О., Лапшина О. Що робити з пам'ятником Пушкіну в центрі Одеси: думки експертів та містян. Суспільне Одеса. 30 листопада 2023. URL: <https://suspilne.media/odesa/628648-so-robiti-z-pamatnikom-puskinu-v-centri-odesi-dumki-ekspertiv-ta-mistan/>

22. Юг.Today. Ми щиро не розуміємо, чому в українській Одесі досі існують цілих чотири пам'ятники російському пропагандисту: захисники про Пушкіна. Юг.Today. 21 листопада 2023. URL: <https://yug.today/my-shchyro-ne>

rozumiiemo-chomu-v-ukrainskiy-odesi-dosi-isnuiut-tsilykh-chotyry-pam-iatnyky-rosiyskomu-propahandystu-zakhysnyky-pro-pushkina/

23. Alfa.lt. Apie pussimtis mokslininkų, literatų reikalavo neuždaryti memorialinių muziejų. Alfa.lt. URL: <https://www.alfa.lt/aktualijos/lietuva/apie-pussimtis-mokslininku-literatu-reikalavo-neuzdaryti-memorialiniu-muzieju/331873/> (дата звернення: 02.05.2026).

24. Alfa.lt. Rusijos karo akivaizdoje – diskusijos dėl sostinės Venclovų muziejaus likimo. Alfa.lt. 1 травня 2022. URL: <https://www.alfa.lt/aktualijos/vilnius/rusijos-karo-akivaizdoje-diskusijos-del-sostines-venclovu-muziejaus-likimo/253179/>

25. Bazhenova H. Image of the Great Victory in Independent Ukraine: Revising the Concept of Memory. Russia's War in Ukraine: Implications for the Politics of History in Central and Eastern Europe / ed. H. Bazhenova. Lublin: Institute of Central Europe, 2023. P. 75–84.

26. Bernardinai.lt. Sostinėje surengtas piketas dėl naikinamų trijų rašytojų butų-muziejų. Bernardinai.lt. 23 травня 2024. URL: <https://www.bernardinai.lt/sostineje-surengtas-piketas-del-naikinamu-triju-rasytoju-butu-muzieju/>

27. Bernhard M., Kubik J., eds. Twenty Years after Communism: The Politics of Memory and Commemoration. Oxford: Oxford University Press, 2014.

28. Bertašiūtė-Čiužienė M. Proteste dėl trijų muziejų likimo – Vilniaus valdžios atgaila. 15min. 23 травня 2024. URL: https://www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/proteste-del-triju-muzieju-likimo-vilniaus-valdzios-atgaila-286-2246458#_

29. Bertašiūtė-Čiužienė M. Žiūrėkite tiesiogiai: diskusija „Ką daryti su Venclovų namais-muziejumi?“. 15min. 19 травня 2022. URL: <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/renginiai/ziurekite-tiesiogiai-diskusija-ka-daryti-su-venclovu-namais-muziejumi-29-1691428>

30. Biržietis D. Vilniaus sprendimui iškelti Venclovų, kitus du muziejus – akademikų kritikos lavina. diena.lt. 2024. URL:

https://m.diena.lt/naujienos/vilnius/menas-ir-pramogos/vilniaus-sprendimui-iskelti-venclovu-kitus-du-muziejus-akademiku-kritikos-lavina-1174723#google_vignette

31. Budrytė D. A Decolonising Moment of Sorts: The Baltic States, Vicarious Identification with Ukraine and Related Domestic and Foreign Policy Developments. *Central European Journal of International and Security Studies*. 2023. Vol. 17, no. 4. P. 84.

32. Budrytė D., Davoliūtė V. Continuity or Change? The Russo-Ukrainian War and Decolonization of Memory in Lithuania. *Global Studies Quarterly*. 2025. Vol. 5, issue 4. P. 4–7.

33. Cancel Culture in Ukraine. *The Economist*. 19 грудня 2024. URL: <https://www.economist.com/christmas-specials/2024/12/19/cancel-culture-in-ukraine>

34. Čepaitienė R. The Ukrainian Factor in Lithuanian Politics of Memory and Culture of Remembrance (2014–2023). *Russia's War in Ukraine: Implications for the Politics of History in Central and Eastern Europe* / ed. H. Bazhenova. Lublin: Institute of Central Europe, 2023. P. 58–60.

35. Delfi. Literatūrologas Kvietkauskas apie Venclovų namų muziejaus likimą: šios erdvės ištrynimasis – vandalizmo aktas. Delfi. 9 червня 2022. URL: <https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/literaturologas-kvietkauskas-apie-venclovu-namu-muziejaus-likima-sios-erdves-istrynimasis-vandalizmo-aktas-90443261>.

36. Erll A. *Memory in Culture* / trans. S. B. Young. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011. P. 113–131.

37. Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania. About the Centre. URL: <https://www.genocid.lt/centras/en/298/c/>

38. Gutman Y., Wüstenberg J., eds. *The Routledge Handbook of Memory Activism*. Abingdon: Routledge, 2023. P. 3.

39. Haskins E. V. *Popular Memories: Commemoration, Participatory Culture, and Democratic Citizenship*. Columbia: University of South Carolina Press, 2015...

40. Informacinis leidinys Nr. 2024-163. 11 червня 2024. URL: https://www.registrucentras.lt/jar/infleid/download.do?oid=284168&utm_source

41. Jačauskas I. Rusijos karo akivaizdoje – diskusijos dėl sostinės Venclovų muziejaus likimo. LRT. 1 травня 2022. URL: https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/1684957/rusijos-karo-akivaizdoje-diskusijos-del-sostines-venclovu-muziejaus-likimo?srsltid=AfmBOooVH-yGkJyc8wit_qvYDCEtcLhpeJKzw0-CbVm74BvOoePmpJRa.

42. Jačauskas I. V. Benkunskas prakalbo apie Venclovų muziejaus likimą. 15min. 21 серпня 2023. URL: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/v-benkunskas-venclovu-muziejaus-likimas-paaiskes-parengus-sostines-muzieju-koncepcija-56-2098962>

43. Jačauskas I., BNS. Rusijos karo akivaizdoje – diskusijos dėl sostinės Venclovų muziejaus likimo. Lrytas. 1 травня 2022. URL: <https://www.lrytas.lt/kultura/istorija/2022/05/01/news/rusijos-karo-akivaizdoje-diskusijos-del-sostines-venclovu-muziejaus-likimo-23224979>

44. Kasianov G. History Politics in the Russian–Ukrainian Relations, the 2000s–2022: Shared Past as a Casus Belli. Nationalities Papers. 2025.

45. Kasianov G. Memory Crash: Politics of History in and around Ukraine, 1980s–2010s. Budapest: Central European University Press, 2022.

46. Lithuania. Seimas of the Republic of Lithuania. Law on the Removal of Monuments Promoting Totalitarian, Authoritarian Regimes and Their Ideologies. Adopted December 13, 2022. URL: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35435&p_k=1&p_t=283347.

47. LRT. Vilnius to remove Soviet monument despite UN’s objection. LRT. 22 листопада 2022. URL: <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1826619/vilnius-to-remove-soviet-monument-despite-un-s-objection?srsltid=AfmBOookN43DZ5ZJdt-g9vfEZWvwM35AKiW1rDKoA8AySbxk-7gccbbl&utm>.

48. LTvirtovė. Tomas Venclova. LTvirtovė. URL: https://www.ltvirtove.lt/biografijos.php?lt=Tomas_Venclova

49. Lysa V. «Без Криму неможливо побачити вільну Україну»: історія кримської татарки Azizu Eskender. Суспільне Одеса. 26 лютого 2025. URL:

<https://suspilne.media/odesa/1250632-bez-krimu-nemozlivo-pobaciti-vilnu-ukrainu-istoria-krimskoi-tatarki-azizi-eskender/>

50. Mai O. В Одесі жінки розмістили напис 'Груз 200' на пам'ятнику Пушкіну. Культурометр. 2 лютого 2025. URL: <https://culturemeter.od.ua/uk/v-odesi-zhinky-rozmistyly-napys-hruz-200-na-pamyatnyku-pushkinu-228426>

51. Mälksoo M. Memory Must Be Defended: Beyond the Politics of Mnemonical Security. *Security Dialogue*. 2015. Vol. 46, no. 3.

52. Mälksoo M. Militant Memocracy in International Relations: Mnemonical Status Anxiety and Memory Laws in Eastern Europe. *Review of International Studies*. 2021. Vol. 47, no. 4. P. 491.

53. Putin V. On the Historical Unity of Russians and Ukrainians. President of Russia. 12 липня 2021. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/66181>.

54. Romanenko V., Prots A. В Одесі пам'ятник Пушкіну закрили дерев'яними плитами. Це рішення ОВА. Українська правда. 30 жовтня 2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/10/30/8005092>.

55. Seimas of the Republic of Lithuania. Seimo narių Lauryno Kasčiūno ir Audroniaus Ažubalio pranešimas: parlamentariai kreipėsi į Vilniaus merą ir Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro vadovą konstatuodami ydingą Venclovų muziejaus veiklą. 21 серпня 2023. URL: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=40564&p_k=1&p_t=285881.

56. Shevel O. The Battle for Historical Memory in Postrevolutionary Ukraine. *Current History*. 2016. Vol. 115, no. 783. P. 258–263. DOI: 10.1525/curh.2016.115.783.

57. Skvirskaja V. Post-Soviet or Postcolonial? On (De-)Decolonization in Wartime Ukraine: The Case of Odesa. *The Ideology and Politics Journal*. 2025. Vol. 28, no. 2. P. 118–140.

58. Törnquist-Plewa B., Yurchuk Y. Memory Politics in Contemporary Ukraine: Reflections from the Postcolonial Perspective. *Memory Studies*. 2019. Vol. 12, no. 6. P. 701.

59. Ukraine Crisis Media Center. Пушкін, на вихід: що відбувається з деколонізацією в Одесі. Ukraine Crisis Media Center. 2 липня 2025. URL: <https://uacrisis.org/uk/pushkin-na-vyhid-shho-vidbuvayetsya-z-dekolonizatsiyeyu-v-odesi>

60. Van Leeuwen T., Wodak R. Legitimizing immigration control: a Discourse-historical analysis. *Discourse Studies*. 1999. Vol. 1, no. 1. P. 83–118.

61. Vilnius.lt. Vilnius UNESCO literatūros miestas plečia savo veiklą: steigiami trys padaliniai, pradedama muziejinė veikla. 6 травня 2025. URL: <https://vilnius.lt/naujienos/vilnius-unesco-literaturos-miestas-plecia-savo-veikla-steigiami-trys-padaliniai-pradedama-muziejine-veikla?>

62. Wodak R. Crisis Communication and Crisis Management during COVID-19. *Global Discourse*. 2021. Vol. 11, no. 3. P. 333–336.

63. Zhurzhenko T. Legislating Historical Memory in Post-Soviet Ukraine. *Memory Laws and Historical Justice* / eds. E. Barkan, A. Lang. Palgrave Macmillan, 2022. P. 99.